

מבואר. והפרטים שכאב בענינים הכבוד והיראה מדבר רבותינו יתבארו במעט עיון כמה שבהם מן התקון והסדור. [הביתים – ספר המצוה].

דבור חמשי. **כבד את אביך וגו'** [שמות כ' י"ב], ובדברות שניות כתוב [דברים ה' ט"ז] כבד את אביך ואת אמך כאשר צוך ה' אלקיך וגו'. אמר בדברות שניות "כאשר צוך" לפי שמשא אמרן. והוסיף "למען ייטב לך" לבאר שבכלל יאריכון ימך הנאמר בראשונות שכר העולם הזה והבא, ויהיה למען יאריכון ימך לעולם שכלו טוב לעולם שכלו ארוך [ל"ט ע"ב], ולמען ייטב לך ג"כ בעולם הזה. והנה הדברות שקדמו כלם באו להנהגת הנפש שתתעורר לידיעת אמתת מציאות האלקות, ובדבור זה התחיל למה שצריך להנהגת הגוף, ואם הוא קודם בזמן הוא מאוחר במעלה. והתחיל בכבוד אב ואם שהוא הקודם במעלה ובצד מה יש לה הקשר עם הדברות שקדמו כמו שבארנו במקום המצוה [מצוה ר"ב], ובכלל מצוה זו כל המצות שבאו בענין הנהגה מדינית, להעזר איש ברעהו ולכבד כל העושים לגוף ולנפש. [הביתים – ספר המצוה].

כבד את ה' מהונך. בירושלמי [פ"א ה"ז] מהונך כמו מחונך, משמע שהקפיד הקב"ה על כיבוד אב ואם יותר מכבודו, שבכבודו הוא אומר כבד את ה' מהונך דהיינו מחונך דמשמע ממה שחנך, כלומר אם יש לו ממך חייב ואם לאו פטור. ובכיבוד אב ואם נאמר כבד אביך, דמשמע בין יש לו בין אין לו, והיכא דאין לו חייב לחזור על הפתחים לזון את אביו. אייברא. [תוספות רבינו שמואל ב"ר יצחק].

חיי אדם לכבד אביו ואמו ולירא מהם שהרי השהו כבוד אב ואם לכבוד המקום דכתיב כבד את יי' מהונך וכתיב כבד את אבי' ואת אמך. וכן במורא דכתיב את יי' אלהיך תירא וכתיב איש אביו ואמו תיראו וכן בקללה כך פשוט בגמרא קדושין. [רבינו ירוחם נ"א ח"ד].

בהבאה ודאי אי אפשר, להקישם שאין הכאה כלפי מעלה. וכן בדין, שיוקשו לכיבוד ומורא שהרי אף הם שותפין למקום בו. בסוף פרק המפלת, תנו רבנן שלשה שותפין יש בו באדם אביו ואמו והקב"ה, אביו מזריע שממנו עצמות וגידים וצפרנים ומוח שבראש ולובן שבעינים, אמו מזרעת אודם שממנו עור ובשר ודם ושיער ושחור שבעין, הקב"ה נותן בו רוח ונשמה וקלסתר פנים וראיית העין ושמיעת האזן ודיבור שפתים והילוך רגלים ודעה ובינה והשכל. משדלתו, מפתה אותו כדמתרגמין כי יפתה ארי ישדל. את אביך זו אשת אביך, כדקמא לן את לרבות. והני מילי מחיים, דאביו ואמו. [פירוש רבינו יהודה אלמדארי].

ת"ר שלשה שותפין וגו'. פירוש בריאתו של אדם מן הדם הכנוס בתוך הרחם, וזרע האיש הוא דומה לחלב שכתוך הקיבה שמקפא החלב ועושה אותו גבינה, כך שכבת זרע מקפא הדם דכתיב וכגבינה תקפיאני. ונותן בהם הקב"ה הכחות עד שתשלם בריאתו. והאי דקאמר וכיבדוני, בשביל

שקבל ציויו של הקב"ה על כיבוד אם ואם וקיבל ציויו שצוהו שיהא מוטל בדעתו ולא ילך אחר תאות גופו, דכתיב [בראשית ב'] ואתה תמשול בו. וכשילך אחר הדעת מצוהו על כבוד מי שיש לו עליו חסד, בין חסד גדול שהוא חסדו של הקב"ה, בין חסד קטן שהוא חסד אביו ואמו שנצטערו בגידולו ובנהלו וחסין ומרחמין עליו. [פירוש רבינו חננאל ב"ר שמואל].

תניא ר' אומר וגו'. מפני שמשדלתו. פירוש מנהלת אותו ומדברת עמו בכל שעה. [פירוש רבינו חננאל ב"ר שמואל].

תניא ר' אומ' גלוי וידוע לפני מי שאמ' והיה העולם שהבן מכבד את אמו יותר מאביו מפני שמשדלתו בדברים, לפיכך הקדים הכת' (מוראת) כיבוד אב לכיבוד אם, וגלוי וידוע לפניו שהבן מתיירא מאביו יותר מאמו מפני שמלמדו תורה, לפיכך הקדים הכת' מוראת אם למוראת אב. [פסקי הרי"ד].

ל"א ע"א. משדלתו בדברים. כלומר מפתהו, דמתרגמין כי יפתה ארי ישדל. זו אשת אביך. כלומר אע"פ שאינה אמך. זה בעל אמך. כלומר אע"פ שאינו אביך. והני מילי מחיים. כלומר בחיי אביו הוא מצוה לכבד את אשתו משום כבוד אביו. אבל משמת אביו שוב אינו מצוה עליה מן התורה. ודוקא האי דקאמר בכתובות [ק"ג ע"א] רבינו הקדוש לבניו הזהירו בכבוד אמכם, כלומר שהיתה אשת אביהם ולא אמם ממש ומשום הכי הוצרך לצוות עליהם. והכי מתפרש שם. אסור להלוך בקומה זקופה. כלומר שיראה שיש לו אדון על גביו וסביביו שרואה ויודע מצפוניו. בששים רבוא שבר. כלומר שהיו רוצים לקנותה ממנו ביוקר, שהיה משתכר על מה שהוציא בה ששים רבוא דינרי זהב. מפתח מונח תחת מראשותיו. והוא היה ישן. מה מי שאינו מצוה ועושה כך. כך שילם לו הקב"ה את שכרו. [רבינו יהונתן מלונגיל].

משדלתו. מפתה אותו, כדמתרגמין כי יפתה ארי ישדל. בקומה זקופה. כדי שיראה שיש לו אדון על גביו וסביביו שרואה ויודע כל מצפוניו. אמר לו כך. כדרך שהשיב לו ר' אלעזר. רבוא שבר. שהיה משתכר בהם ששים רבוא דינרי זהב. ולא צער. שהיה אביו ישן ולא הקיצו. ועושה כך. שלם לו שכרו. [גמוקי יוסף].

ר' שמעון אומר כבשים קודמים לעזים בכל מקום. יכול מפני שהן מובחרין מהן ת"ל ואם כבש יביא קרבנו (ויקרא א') מלמד ששניהם שקולים. האב קודם לאם בכ"מ. יכול שכיבוד האב עדיף ת"ל איש אמו ואביו תיראו [שם י"ט]. יכול אם אמר לו אביו ואמו עבור על אחת מכל מצות האמורות בתורה ישמע להן ת"ל את שבתותי תשמרו כולכם חייבין בכבודי. [ספר "והזהיר" מיוחס למר חפץ אלוף – פר' קדושים].

איש אמו ואביו תיראו [ויקרא י"ט]. לפי שמצינו בכל התורה, אב קודם לאם, יכול אם צוה לו לזלזל את אמו שהרשות בידו. ת"ל אמו ואביו תיראו והקדים האם שלא

הדפסה ברזולוציית מסך - להדפסה איכותית הדפס ישירות מן התכנה-

ואל ילך בקומה זקופה. כי ההולך בקומה זקופה, דומה כמסלק המורא מעליו, אלא ילך במדה בינונית, לא זקוף ולא כפוף יותר מדי, (אלא) [עד] שלא יראה הבא כנגדו בפניו. וישפיל עיניו, שלא יראה את חברו כנגדו כמלא עיניו. [ספר היראה לרבינו יונה].

ומעת קומו להתהלך על הדרך, יכפוף קומתו וישוח ראשו, כי השכינה למעלה מראשו, ולכן נכון לכסות ראשו, ואל יהיה בגלוי-ראש. [ספר היראה לרבינו יונה].

אסור לאדם לילך ארבע אמות בקומה זקופה. רב הונא בריה דרב יהושע לא מסגי ארבע אמות בגלוי הראש. אביו אומר השקיני מים ואמו אומרת השקיני מים הנח כבוד אמך ועשה כבוד אביך שאתה ואמך חייבים בכבוד אביך. נתגרשה שניהם שוין. עד היכן כיבוד אב ואם צאו וראו מה עשה גוי אחד באשקלון ודמה בן נתינה שמו וכו'. מה מי שאינה מצווה ועושה כך מי שמצווה ועושה על אחת כמה וכמה. אמר רב יוסף מריש מאן דאמר לי הלכה כר' יהודה דאמר סומא פטור מן המצוות עבידנא יומא טבא לרבנן דאמרינא לא מפקדינא ועבידנא. מבאן מדקדק רבינו תם דנשים מברכות על כל מצות עשה שהזמן גרמא עיין פרק בתרא דעירובין [צ"ו ע"ב] ובפרק ג' דמגילה [כ"ד ע"א]. [ע"ב] כבוד אב ואם כדי שיטול ארנקי [של זהב] ממנו וישליך לים לפניו ואינו מכלימו. [האגודה].

מלא כל הארץ, משמע משתרבב ויורד למטה והזוקף קומתו נראה כדוחק. אמר לו כך, ר' יהושע השיב לו כדרך שהשיב לו ר' אליעזר. בששים ריבוא שבר, שהיה משתכר בה ששים ריבוא דינרי זהב. תחת מראשותיו, של אביו והוא ישן. מה מי שאינו מצווה ועושה בן, שילם הב"ה שכרו. שמצווה ועושה על אחת כמה וכמה, דגדול המצווה ועושה יותר ממי שאינו מצווה ועושה. פעם אחת היה לבוש, דמה בן נתינה. סריקין של זהב, בגד של משי מרוקם מחוטי זהב. כלום זרקה ארנקך, כלומר זרקה כיסך שיש בו זהבך וכספך ולא הכלמתה אלא שתקתה משום כבודך. [פירוש רבינו יהודה אלמדארי].

שאל בן אלמנה אחת את ר' אליעזר אבא אומ' לי השקיני מים ואימא אומרת לי השקיני מים, אי זה מהן קודם. אמ' לו (הנך) [הנח] כבוד אמך ועשה כבוד אביך שאתה ואמך חייבין בכבוד אביך. בא לו לפני ר' יהושע ואמ' לו כך, אמ' לו נתגרשה מהו, אמ' לו מבין ריסי עיניך אתה ניכר שבן אלמנה אתה הטל להם מים בספל וקעקע להן כתרנגולין. פי' הכירו שמרוב בכייתו כשמת אביו נשרו ריסי עיניו, אמ' לו אין אתה צריך לזו השאלה אלא ללמוד תורה אתה מתכוין ותן לשניהן ביחד, שאין זה קודם לזה. [פסקי הרי"ד].

הרי שהיה אומר לו אביו השקיני מים, ואמו אומרת לו השקיני מים, מניח כבוד אמו ועוסק בכבוד אביו שהוא ואמו חייבין בכבוד אביו, נתגרשה אמו מאביו שניהן שוין ומניח לפני שניהם בכת אחת. [פסקי ריא"ן].

תזכה מחויבי' ותזכה את הרבים תן לו תפלה קומי רוני בלילה אהוב תוכחת עזוב השמחה תניס אנחה תמצא מנוח' והצנע לכת עם אלקיך. אין קורין צנוע אלא הצנוע בבית הכסא כדאמרי' פ"ב דברכות (ס"ב ע"א) יש לו להתבייש כשהוא יחידי מפני בוראו ואין לילך בקומה זקופה ובגלוי הראש כדמשמע בפ"א דקדושין (ד' ל"א), ואף בתשמיש כדמשמע (בפ"א) דנדה (ד' ב') (ט"ז ע"ב), ובנדרים בפ' אלו מותרין (ד' כ') ואדם וחיה היו לבדם ובניהם ועשה להם כתנות עור והלבישם ואפרוש כנפי עליך ופרשת כנפיך על אמתך וכל דבר שאסור למראית העין אף בחדרי חדרים אסור כשאדם צנוע בסתר ילמדו ממעשיו כאימא בת שלום אשתו של ר"א. גדול המעשר פירותיו בצנעה וכן מתן בסתר יכפה אף ואת צנועים חכמה וטהר עצמך מכל חטא ותקן עצמך ומעשיך ודרכיך והצנע לכת עם אלהיך הנהג בצניעות בכיסך ובכוסך ובכעסך בשחקך, צ"נ"ו"ע צדיק צאמן יונעים יערב, צדיק יצונו ינוח יערב וטוב לשמים ולבריות והשתיקה והצנע טוב לכל ומקובלים מעשיו כי הוא מקרב קרוביו ומאהב הכל לבוראו ושותק מלהרבות דברים ושומע חרפתו ושותק בענותנותו נוצר פיו ולשונו שומר מצות נפשו מי שעובד לבורא ומתלוצצים בו ושותק. ראות רבות ולא תשמור והוא מייחל ומקוה לשם דום לה' והתחולל לו טוב ויחיל ודומם לתשועת ה' נצור לשונך מרע ושפתך מדבר משוכבת חיקך שמור פתחי פיך ודבר בעתו מה טוב חכם ישכיל פיהו. צנוע צדק צאמנות יונעים יערב שתיקה יפה לחכמה כי אין יתרון בדברים ברוב דברים לא יחדל פשע ככלב המנבח וכשור גועה וכאיל המנגח כן בעל הלשון על כן טובה היא השתיקה ביראת אלהים שפת אמת ואל תשבח עצמך יהללך זר ולא פיך ואל תדבר דברים בטלים תחשוב איך תוכל לעבוד למלך הכבוד מחשבה טובה מצרפה למעשה ליראי ה' ולחושבי שמו. [הרוקח הלב' חסידות].

א"ר יהושע וגו' בקומה זקופה. פירוש כדרך שהולכין המתגאים שכיחי אלוה. אלא ראוי לו שיהיה חושב עם עצמו בכל רגע ועונה שהוא דומה ליושב או עומד לפני אדם גדול או עומד לפני מלך גדול. ומי שהוא מחשב בדעתו כך, הוא ירא ופחד וחוץ. וכך אמרו ז"ל [שבת ע"ה ע"א] בפירוש אל תפנו אל האלילים אל תפנו אל מדעתכם. ומי שהוא נוהג כך אינו הולך בקומה זקופה ומתגאה, אלא כפוף קומה, ולבו דואג בקרבו. [פירוש רבינו חננאל ב"ר שמואל].

אמ' ר' יהושע בן לוי אסור לאדם שיהלך בקומה זקופה ארבע אמות, שני' [ישע' ו'] מלא כל הארץ כבודו, רב הונא בריה דרב יהושע לא הוה מסגי ארבע אמות בגלוי הראש, אמ' שכינה למעלה מראשי. [פסקי הרי"ד].

ובשישיים תפלתו בבית הכנסת אל ילך מיד, אלא ישהה מעט ואז יצא מבית הכנסת בנחת ובדרך כריעה, ויאמר (תהלים ה ט) יי נחני בצדקתך וגו', וילך. ובלכתו בדרך, אל ישוח יותר מדי, ואל ישפיל סודרו על עיניו, פן יחשב ללעג.

ראשון לאמך או לבעל אמך, דאשכחן דאדם חייב לכבד בעל אמו מדכתיב [שמות כ'] כבד את אביך ואת אמך לרבות בעל אמך. והשיב לו כל שאינו חייב לכבד זה יותר מזה, והיינו דאמר ליה הטל מים בספל. [חידושי מהר"י בירב].

בעו מיניה מרב עולא רבה עד היכן הוא כיבוד אב ואם, אמ' להן צאו וראו מה עשה גוי אחד לאביו באשקלון ודמה בן נתינה שמו, פעם אחד בקשו ממנו פרגמטיא בשישים ריבוא שכר והיה מפתח תחת מראשותיו של אביו ולא ציערו, לשנה אחרת נתן לו המקום שכרו ונולדה לו פרה אדומה בעדרו, נכנסו חכמי יש' אצלו, אמ' להן יודע אני בכס שאם מבקש אני מכם כל ממון שבעולם אתם נותנין לי, אלא אין אני מבקש מכם אלא ממון שהפסדתי בשביל אבה, וכששמעו חכמ' בדבר אמרו ומה זה שאינו מצווה כך המצווה ועושה על אחת כמה וכמה, דאמ' ר' חנינה גדול המצווה ועושה ממי שאינו מצווה ועושה. כי אתא רב דימי אמ' פעם היה לבוש סריקון [של] זהב והיה יושב בין גדולי רומי ובאה אמו וקרעתו ממנו וטפחה לו על ראשו וירקה לו בפניו ולא הכלימה. [פסקי הרי"ד].

והיה מפתח מונח. בירושלמי [פ"א ה"ז] שהיו רגליו פשוטות על התיבה ולכן לא שברה. אייברא. [תוספות רבינו שמואל ב"ר יצחק].

והיה מפתח מונח. וא"ת למ"ד [ל"ב ע"א] משל אב מה הוצרך לכך דאין הבן חייב משל עצמו, וי"ל דהכא לא הפסיד כלום בשביל אביו אלא שמשך ידו מן הריחות, ועוד נהי דאין חייב משלו מ"מ אסור לצערו. [תוספות רבינו שמואל ב"ר יצחק].

ואם היה ישן שלא יצער אותו אפילו שיריח דבר גדול. [רבינו ירוחם נ"א ח"ד].

אמר רב יהודה וגו'. פירוש ששים ריבוא שכר, פירוש היה משתכר בה ששים רבוא. ורבבה היא רבוא, שהיא עשרת אלפים. דאמר (חושי הארכי לאבשלום) ולקחנו עשרה אנשים למאה ומאה לאלף ואלף לרבבה [שופטים כ']. א"ר חנינא ומה מי שאינו מצווה וגו'. פירוש דאין בשבע מצוות צווי על כיבוד אב ואם ואעפ"כ שילם לו הקב"ה בשכר שכיבד לאביו. ופירוש סריקין קורא בגד כך על שם ציורין שיש בו מחוטי זהב, כמו [פסחים ל"ז ע"א] אין עושין סריקין המצויירין בפסח. [פירוש רבינו חננאל ב"ר שמואל].

בקשו ממנו אבנים טובות לאפוד. וא"ת והא לא הוו אורים ותומים בבית שני כדאיתא ביומא (כ"א ע"ב) ותו הרי בטל השמיר כדאיתא במסכת סוטה (מ"ח ע"ב) [ובלא שמיר לא היו יכולין לפתוח בהן פיתוחי חותם דכתיב (שמות כ"ח כ') (במלואות) [במלואתם], י"ל מאי דהוה אפשר להו למעבד הוו עבדי, והוו קובעין את האבנים באורים ותומים אע"פ שלא היו חקוקות אלא כתובות בדיו, וכי אמרינן ביומא שלא היו אורים ותומים בבית שני. לאו למימרא דלא היו אורים

אם היה לו לכבד אביו ולהשלים מצותו וכן לאמו אביו קודם כי הוא ואמו חייבים בכבוד אביו ואם אמו נתגרשה מאביו שניהם שוים ונותן מים בספל ואומר להם בואו לשתות וכן כל כיוצא בזה ולא יקדים אחד לחבירו. כך פשוט בקידושין. [רבינו ירוחם נ"א ח"ד].

אין ראוי לאדם לקפוץ ולקנות בפני עדים תחלה, אלא בינו לבנינה בנחת ובדרך טהרה. ולא יקנא לה מתוך שחוק ושיחה וקלות ראש ומריבה ולא להטיל עליה אימה, ואם עבר וקנא מתוך כך הוי קנוי. וכל שאינו מקפיד על אשתו ובני ביתו להזהירם ולפוקדם שיהיו שלמים מכל חטא חוטא, שנאמר [איוב ה'] וידעת כי שלום אהלך ופקדת נוךך ולא תחטא. ולא יקנא לה יותר מדאי. ויכבדה יותר מגופו ואוהבה כגופו. ואם יש לו ממון הרבה ירבה בטובתה כפי הממון. ולא יטיל עליה אימה יתירה וידבר עמה בנחת, ולא יהיה עצב ורגז. ולא יבעלנה בעל כרחה אלא מדעתה ומתוך שמחה ושיחה. וכן צוו חכמים לאשה שתהיה צנועה בתוך ביתו ולא תרבה בשחוק וקלות ראש בפני בעלה, ולא תתבע תשמיש המטה בפיה, ולא תמנע מבעלה כדי לצערו עד שקשור באהבתה, אך נשמעת לו בכל עת שירצה. ותזהר מקרוביו ובני ביתו כדי שלא יעבר רוח קנאה ותתרחק מן הכיעור ומן הדומה לכיעור. ותכבד בעלה יותר מדאי, ויהיה לו עליה מורא ותעשה כל מעשיה על פיו. ויהיה בעיניה כמו שר ומלך, מהלכת בתאות לבו ומרחקת כל שישנא, וזה דרך בנות ישראל ובני ישראל הקדושים והטהורים בזווגן. [עץ חיים לרבינו יעקב ב"ר יהודה חזן מלונדרין הלב' סוטה וקנס פ"ג].

כתב הרמב"ם ז"ל צוו חכמים שיהא אדם מכבד את אשתו יותר מגופו ואוהבה כגופו ואם יש לו ממון הרבה יעשה בטובתה כפי הממון ולא יטיל עליה אימה יתירה ויהיה דיבורו עמה בנחת ולא יהיה עצב ורגז. וכן צוו חכמים על האשה שתהא מכבדת את בעלה יותר מדאי ויהיה לו עליה אימה ותעשה כל מעשיה על פיו ויהיה בעיניה כמו מלך ותהיה מהלכת בתאות לבו ומרחקת כל מה שישנא וכן דרך בנות ישראל ובני ישראל הקדושים והטהורים בזווגן ובדרכים אלו יהיה זווגן וישוכן נאה ומשובח. [ארחות חיים הלב' כתובות סימן כ"ז].

אמר ליה מבין ריסי וכו'. פירוש לפי שראה עיניו אדומים (מבין) [מן] הבכי והכיר שהוא בן אלמנה, ולא ללמוד הלכה למעשה היה שואל ללמוד תורה. ואיבא דאמרי דכשהיה שואל איזה מהם קודם משום בעל (ו)אמו היה שואל דתניא (כתובות ק"ג ע"א) את אמך זה בעל אמך, מיהו כי הוה בעי נתגרשה מהו, ללמוד תורה היה שואל. ואיבא דאמרי מבין ריסי עינך וכו' שהיה פקח וכדאמרינן בחלק (סנהדרין ק"ט ע"א) בההוא יתמא בר ארמלתא, קטלינהו לכולהו. [שיטה לא נודע למי].

מבין ריסי עינך וכו'. י"מ מבין ריסי עינך ניכר שבן אלמנה אתה ונשאת לאחר. ובאת ללמוד אי זה מהם תשמש

ותומים כלל, אלא שלא היו נשאלים בהם, א"נ שלא היו (ערושין) [עשויוין] כהלכתן שלא היו האבנים חקוקים בשמיר, ועל כרחק בבית שני היה מעשה דדמה בר נתינה, כדאמרין לשנה אחרת נולדה לו פרה אדומה בעדרו, ומימות משה ועד עזרא לא עשו פרה אדומה, כדאיתא במשנה פרה (פ"ג מ"ה). [שיטה לא נודע למי].

גדול המצוה ועושה. פ' אין דורשין [חגיגה י"ב ע"ב] גבי והארץ היתה תוהו, אמר הא דמקדים והארץ, משל למלך שאמר לעבדיו השכימו לפתחי, למי משבח למי שאין דרכו להשכים והשכים. ל"ד להבא דהתם שניהם מצווין אנשים ונשים ומי שאין דרכו להשכים עדיף. והיינו טעמא שהמצווה עדיף, שדואג וירא פן יעבור ומי שאין מצווה יש לו פת בסלו אם ירצה ינח. וי"מ לפי שאין הקב"ה צריך למצות, אלא שיקיימו דבריו, לכך המצווה עדיף, שעשה רצון קונו, אבל מי שאין מצווה, מה רצון קונו עשה, שלא צוה לו כלום. ועוד טעם פשוט, מאחר שצוה לזה ולא לזה, אין להקב"ה נחת רוח בעשייתו. [תוספות רבינו שמואל ב"ר יצחק].

גדול המצווה. טעם הדבר שזה השטן מקטרגו כשהוא מצווה ולפום צערא אגרא וזה אין שטן מקטרגו. והרמב"ן ז"ל פירש שהמצות אינן להנאת הא-ל ית' המצוה אלא לזכותנו. ומי שהוא מצווה ועושה קיים גזירת המלך. ולפיכך שכרו מרובה יותר מזה שלא קיים גזירת המלך. [נמוקי יוסף].

נשאל גדול הדור מוהר"ר יעקב מולין. איך המנהג בקדיש יתום אם יושבי העיר יכולין לעכב על הנכרים שבאו חוץ לעיר לומר קדיש יתום או לא. וגם הטעם למה נקרא קדיש יתום. ולמה הקטנים אומרים זה הקדיש הואיל והוא דבר שבקדושה. והשיב הרב כי יש מנהגים שונים בקהלות אשכנז יש נוהגים שלא לומר החיצון. ויש קהלות נוהגים שיאמר הגר כמו התושב, ובמקום דנהוג נהוג אבל במקום דליכא מנהג מצד דינא יכולים התושבים לעכב על החיצונים מאחר שהם פורעים ההוצאות מהכנסת וכל שאר עולים ומסים כמו מקום בית הכנסת שיש להם בדין. ונקרא זה הקדיש קדיש יתום בשביל שהקטנים שאינם יכולים להתפלל בצבור יכולים לומר קדיש זה כי נתקן בשביל המתים ולכן הקטנים יכולין לאומרו כי איננו חובה כשאר הקדישות של תפלה. ול"נ כי אע"פ שזה הקדיש נתקן בשביל המתים כמו אותו מעשה דר' עקיבא מ"מ האבל כשהוא איש טוב לו יותר להתפלל כל התפלה מזה הקדיש כי גדול המצווה ועושה ממי שאינו מצווה ועושה. ואע"פ שאין אבל בב"ה אין לבטלו מאחר שהוא נתקן אחרי פסוקים ואפילו מי שיש לו אב ואם יכול לאומרו מאחר שנתקן עכ"ל וקצתו. [האגור סימן של"ד].

דלא מפקדנא ועבידנא. מכאן דקדק ר"ת דנשים מברכות על מצות עשה שהזמן גרמא, אע"פ שפטורות אפי' מדרבנן. כדמוכח פ' מי שמתו [ברכות כ' ע"ב] גבי נשים חייבות בקידוש היום מן התורה. מ"מ יכולות לברך, ואין כאן משום ברכה לבטלה, דאסרו משום לא תשא, דרב יוסף היכי היה

שמח, אם היה מפסיד הברכות. ועוד מדאמר' ר"פ בתרא דערובין [צ"ו ע"א] מיכל בת שאול היתה מנחת תפילין, ולא מיחו בידה חכמים לר' [יוסף] [יוסי] דאמר נשים סומכות רשות, מכלל דלר' יהודה דפליג עליה מיחו. והיינו טעמא לפי שהיתה מברכת א"כ לר' יוסי מברכת. מיהו בקונטרס פ' שם משום דמחזי כמוסיף על המצות, והיינו טעמא דאין בנות ישראל סומכות, וכן אשתו של יונה שהיתה עולה לרגל, ומביאה עולה נדבה במקום עולת ראה, פ"ה שנראית כעוברת על כל תוסף וכן מעכבין הנשים לתקוע, ור"ת אין נראה לו שיהא כל תוסף בכה"ג, אלא סמיכה דאסר ר' יהודה משום דמחזי כעובר בקדשים. ואשתו של יונה דדמי לחולין בעזרה, וטעמא דתפילין ותקיעת שופר משום ברכה לבטלה. וקי"ל בר' יוסי לגבי ר' יהודה. ואע"ג דסתם לן תנא [ר"ה ל"ג ע"א] כר' יהודה, אין מעכבין התינוקות מלתקוע הא נשים מעכבין. מ"מ מעשה רב דהביאוהו לעזרת נשים וסמכו עליו בפ' אין דורשין [חגיגה ט"ז ע"ב] ומעשה של מיכל ואשתו של יונה. אבל זה תימא, היאך אמרו וצונו, דמה שמברכין במצוה דרבנן, היינו כדמפרש פ' במה מדליקין [שבת כ"ג ע"א] גבי נר חנוכה היכן צונו מלא תסור אבל מ"ע שהזמן גרמא אפי' מדרבנן פטורי. [מיהו בירושלמי דברכות פ"ב ה"ג] גר' מיכל בת שאול מיחו בה, ואשתו של יונה הושבה. ול"נ משום דר' יהודה חד לגבי ר' יוסי ור' שמעון דגבי סמיכה. גליון]. [תוספות רבינו שמואל ב"ר יצחק].

מאן דאמר ליה) הלכה ברבי יהודה דאמר סומא פטור מן המצות. וא"ת והא תנן (מגילה כ"ד ע"א) כל שלא ראה מאורות מימיו הרי זה לא יפרס על שמע, הא ראה מאורות יפרס, ורב יוסף ראה מאורות כבר ומשמע הכא דאפילו הכי לר' יהודה פטור מן המצות, י"ל דאי אע"פ שראה מאורות פטור מן המצות, אבל בברכת מאורות חייב כיון שנהנה מן האורה, א"נ מדרבנן חייב במצות ובברכות, ואתי דרבנן ומפיק דרבנן, וכדאמרין בשלהי ערבי פסחים (קט"ז ע"ב) מאן [אמר] הגדה רב ששת, ומסקינן התם דסבירא ליה כמאן דאמר פסח בזמן הזה דרבנן. [שיטה לא נודע למי].

א"ר יוסף מריש הוה אמינא מאן דאמר לי הלכה כר' יהודה דאמר סומא פטור מן המצות עבידנא יומא טבא לרבנן דאמינא לא מפקדנא ועבידנא וכו'. כתב רת"ם ז"ל דמהכא שמעינן דהני נשי דעבדי מצות עשה שהזמן גרמא אע"פ דלא מפקדי בה מברכין עלה דהא רב יוסף הוה ליה פטור מן המצות וחדו כי אמרי ליה הלכה כר' יהודה דאמר סומא פטור מן המצות ואם איתה דכי עביד לה לא מברך עלה אמאי חדי והא עדיפא הפסידא דברכות משכרא דמצות אלא ש"מ דברך עליהו והני נשי במ"ע שהז"ג כסומא דמיאן. אבל רבנו יצחק ז"ל דחי לה להא דרת"ם ז"ל ואמר דנשים אין מברכות כלל במ"ע שהז"ג כיון שהן פטורות הימנה ושאיני סומא שהוא חייב במצות בהן מדרבנן אבל אשה שאינה חייבת כלל אינה מברכת. תדע דסומא מדרבנן חייב מדאמרין בעלמא

[מגילה כ"ד ע"א] אמר ר' יהודה מי שלא ראה מאורות מימיו אינו פורס על שמע ואמרין עלה דהא ראה פורס ואם איתה דסומא אפילו מדרבנן לא מחייב היכי פורס שהרי אין הפטור במצוה מוציא החייבין ידי חובתן אלא ש"מ דמדרבנן הוא דמחייב הלכך היכא דראה כגון שהיה פתח ונסתמא פורס דאתי דרבנן ומפיק דרבנן. אבל בירושלמי [מגילה פ"ד ה"ז] אינו נראה כך דהתם מוקי לה ביושב בבית אפל הלכך לאו סיעתיה דר"י ז"ל היא. מיהו בגמ' דילן לא משמע הכי מדאמרין במסכת מגילה [כ"ד ע"ב] ורבנן הכא נמי אית ליה הנאה אלמא דבסומא גמור עסיקין. אלא יש לומר דהתם אליבא דרבנן הוא דסברי סומא חייב. ואפילו הכי מסתברא הא דר"י ז"ל דסומא מדרבנן הוא דמחייב דליכא למימר דליהוי כגוי גמור. ואע"ג דאמרין במסכת פסחים [קט"ז ע"ב ע"ש] דסומא פטור מאכילת מצה התם חדא מצוה היא, מיהו איכא למימר דחייבי הוא דמחייב אבל ברוכי לא מברך. וכי תימא אמאי חדי י"ל משום דסבירא ליה לרב יוסף דעדיף שכרא [דמצות] טפי מהפסידא דברכות. והני נשי דעבדי מצות עשה שהז"ג בודאי שכר הן נוטלות מדאמרין הכא גדול המצוה ועושה ממי שאינו מצוה ועושה מכלל דמי שאינו מצוה ועושה נמי שכרא אית ליה אבל לברוכי לא שמעינן שיהו מברכות, ונראה שאינן מברכות. ואיכא מאן דבעי למוכח דנשי במ"ע שהז"ג היכא דבעו למיעבדינהו נוטלות שכר ומברכות מדאמרין בעלמא [עירובין צ"ו ע"א] מיכל בת שאול היתה מנחת תפילין ולא מיחו בידה חכמים ואמרין התם דהא דלא מיחו אליבא דמ"ד נשים סומכות רשות אבל למ"ד נשים סומכות אינו רשות מיחו ואם איתה דנשים מעבד עבדי ברוכי לא מברכי אפילו למ"ד דנשים סומכות אינו רשות אמאי מיחו. ויש לומר דהתם כי מיחו אליבא דמ"ד נשים סומכות אינו רשות לאו משום ברכות אלא משום דלתפילין בעינן גוף נקי ונשים דעתן קלה עליהן. [שיטה קדמונית].

עבידנא יומא טבא. כתבו רבותינו הצרפתים ז"ל שמכאן היה למד ר"ת ז"ל שהנשים שעושות מצות עשה שהזמן גרמא שמברכות ואין בברכתן משום ברכה לבטלה, דרב יוסף ודאי מברך היה במצות, דאי לא למה הוה עביד יומא טבא לרבנן, שהרי מפסיד בברכות, ואמרין בבבא קמא [ל' ע"א] מאן דבעי למהוי חסידא ליקיים מילי דברכות. והרב ר' יצחק הידוע בעל התוספות השיב עליו בהרבה ראיות, עד שלא נשארה ראייה מספקת לר"ת ז"ל. ומ"מ ר"ת ז"ל תוקע עצמו בדבר זה לומר דכיון דר' יוסי ור' שמעון סברי דנשים סומכות רשות [ר"ה ל"ג ע"א] ומשמע דהלכתא כותיהו, אם רצו מברכות. והסבמת הראשונים ז"ל כך היא, דמסתמא מיכל בת שאול [עירובין צ"ו ע"א] מברכת היתה בהנחת תפילין, וכן הסכימו רוב האחרונים ז"ל דמברכות כיון שנוטלות שכר, מדאמרין הכא גדול המצוה ועושה וכו' משמע שאע"פ שאינו מצוה שכר הוא נוטל, וכיון שבכלל המצוה הן

מברכות. וכן כתב הרמב"ן ז"ל, מדאמרין [ר"ה שם] אין מעכבין הנשים מלתקוע ביום טוב, ואע"פ שיש בתקיעה שלא לצורך איסור שבות ש"מ צורך מצוה הוא לפיכך אם רצו לברך אין למחות בידן. וכי תימא היאך מברכות וצונו והרי לא נצטוו. איכא למימר דכיון דאנשים נצטוו ואינהי נמי שייכי במצוה שהרי נוטלות עליה שכר שפיר מצו למימר וצונו. והא דאמרין בירושלמי [שבת פ"א ה"ב] כל העושה דבר ואינו מצווה בו נקרא הדיוט, התם שעושה דבר שאינו מצווה מן התורה כלל, שהוא מוסיף על התורה. אבל מי שעושה מצות התורה אע"פ שלא נצטוה הוא בהן, כגון נשים וגוים, מקבלים הם עליהם שכר. דכל דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום. [נמוקי יוסף].

טומטום ואנדרוגינוס חייבין בספק, והרמב"ם כתב יעטוף בלא ברכה ור"ת כתב שנשים יכולות לברך אע"פ שהן פטורות ומכ"ש מי שהוא ספק חייב, ובעל הטורים כתב יותר טוב שלא לברך. [האגור סימן י"ח].

ונשאל מהר"י מולין והשיב דנשים הלובשות ציצית שטות הוא ומחזי כיוהרא. ואחת היתה בשכונתינו שהיתה לובשת ציצית. [האגור סימן כ"ו].

ואע"ג דנשים מפטרי בתקיעת שופר הן שהנהיגו על עצמן וקבלו המצוה עליהם. ופסק דתוקעין לנשים לברם ומברכים להן. וכן פ' רבינו יצחק בן יהודה [דמותר] לתקוע לנשים ולברך, ומייתי ראייה דאפילו בדבר הפטור אם הנהיגו עליו יכול לברך ואין זו ברכה לבטלה. וראיה מדרב יוסף שהיה סגי נהור דאמר רב יוסף [ב"ק פ"ז ע"א] מאן דאמר לי סומא פטור מן המצות עבדינן יומא טבא לרבנן. וכי ניחא ליה לרב יוסף שלא לעשות שום מצוה ושלא לברך קונו. אלא לאו היה שמח שלא היה מחוייב, ואעפ"כ היה עושה ומברך עליהם. ועוד ראייה [מגילה כ"ג ע"א] הכל עולין למניין שבעה בקריאת התורה אשה וקטן, ואע"ג דנשים לא מחייבות בתורה, מברכות אם קוראות. וכן פסק דאפילו בכל דבר שהן פטורות כגון ציצית ותפילין וראיית פנים אם הנשים נהגו על עצמן מברכות. וראייה [עירובין צ"ו ע"א] ממכיל בת שאול שהיתה לובשת ומנחת תפילין, ואשתו של יונה היתה עולה לרגל. ומשעם זה נהגו מקצת נשים צדקניות להניח תפילין ולברך ולהתעטף בציצית. וכן פסק אם האשה אוכלת בסוכה מברכת לישב בסוכה ואע"ג דמיפטרא. אך פסק בטלית שאולה שהיא פטורה מן הציצית, אין לברך עליו רק במתנה על מנת להחזיר. וכן פיר' וכ"ש בטלית של חבירו הלובשו שלא מדעתו שהמברך עליו שהוא ברכה לבטלה, דלא שייך טעם דניחא ליה לאיניש למעבד מצוה בממוניה דלא עדיף ספק מן הודאי משאילו דאינו מברך עליו כדפי'. אך על ידי מתנה על מנת להחזיר יכול לברך אך שיחזירו לו או נותנו לאחר לברך, כההיא [סוכה מ"א ע"ב] נתן ר"ג רשות לברך וברכו כולם. [פסקי רבינו אביגדור צרפתי מבועלי התוספות פרשת אמור].

אמר רב יוסף מריש ה"א. ק"ל אדאמ' מאן דאמ' לי דאין הלכה כר' יהודה, והלא אין הלכה כר' יהודה. ורציתי לומר שעל זה אמ' רש"י בזה עבידנא יומא טבא לרבנן, סעודה לתלמידים ר"ל דבר מועט, אבל ביומא טבא לרבנן שלמעלה לא אמ' כלום, ר"ל שלמעלה היא סעודה גדולה לכולהו רבנן, ועל זה לא טרח לפרש, וזה דרך צחות לתקן רש"י. [חידושי מהר"י בירב].

סומא פמור מכל המצות. פירוש מדאורייתא אבל מדרבנן חייב כך פשוט בקדושין וכן מוכח בפסחים דחייב מדרבנן וכן מוכח שם דמוציא אחרים בדבר שחייבין מדרבנן ורבינו תם כתב שמבדק על המצות שפטר' ויש חולקין עליו ומחלקתם כתבתי נתיב כ"ז ח"א בענין נשים כי דינם שוה. [רבינו ירוחם ג"ג ח"א].

עד היכן כיבוד אב ואם, אפילו נטל כיס של זהובים שלו והשליכו לפניו לים לא יכלים אותם ולא יצעק לפנייהם ולא יכעס כנגדם אלא יקבל גזירת המלך ויחריש, וכן כמורא אפילו הכוהו בראשו וירקו בפניו לא יכלימם וירא ממלך מלכי המלכים הקב"ה שצוהו בכך (ע"פ רמב"ם ממרים פ"ו ה"ז ע"ש). היה אביו עובר על דברי תורה לא יאמר לו אבא עברת על דברי תורה אלא יאמר לו אבא כתוב בתורה כך וכך כאילו שואל ממנו ולא כמזהירו (ע"פ רמב"ם שם הי"א). אמרו חכמים בפרק ואלו מגלחין (מו"ק י"ז א') שהמכה בנו הגדול מנדין אותו שהוא עובר על לפני עור לא תתן מכשול, ויש לאב למחול שהאב שמחל על כבודו כבודו מחול (ע"פ רמב"ם שם הל' ט' ח'). אמר לו אביו השקני מים ואמו אמרה לו השקני מים מניח כבוד אמו ועוסק בכבוד אביו [תחילה] מפני שהוא ואמו חייבין בכבוד אביו (ע"פ רמב"ם שם הי"ד) כדאיתא בקידושין פרק קמא (ל"א א') ומשנה היא בפרק בתרא דכריתות (כ"ח א'). עוד פוסק שם (קידושין ל"ב א') שאם אמר לו אביו השקני מים ומצוה בא לידו לעשות אם אפשר למצוה להעשות על ידי אחרים תעשה על ידי אחרים ויעסוק בכבוד אביו. [סמ"ג עשין סימנים ק"ב-ק"ג].

לירא מהאבות, כלומר שיתנהג האדם עם אמו ואביו הנהגה שאדם נוהג עם מי שיירא ממנו, שנאמר [ויקרא י"ט] איש אמו ואביו תיראו. ולשון סיפרא, אי זהו מורא, לא ישב במקומו ולא ידבר במקומו ולא סותר את דבריו. משרשי המצוה כתבתי במצות כיבוד האבות בפרשת וישמע יתרו. מדיני המצוה מה שאמרו זכרונם לברכה [קדושין ל"א ע"א] עד היכן מוראת אב ואם שאפילו הכוהו וירקו בפניו לא יכלים אותן, ואף על פי כן צו חכמים לכל יכה אדם את בנו הגדול לפי שיש בדבר משום ולפני עור, ומנדין על כך. ואמרו זכרונם לברכה [שם ל"א ע"ב] בחומר מצוה זו שאפילו נטרפה דעת האב והאם שישתדל הבן לנהוג עמהם דרך כבוד לפי דעתם, אבל אם נשתטו ביותר יכול להניחם ויצוה אחרים עליהם להנהיגם כראוי אם יש לו. והממור חייב בכבוד האבות ומוראם, אף על פי שפטור מן המשפט על מכתם וקללתם.

והורנו זכרונם לברכה [ב"מ ל"ב ע"א] בענין זה שאם יצו האבות לעבור על דברי תורה ואפילו על מצות דרבנן שאין שומעין להם. ויתר פרטיה במקומות בתלמוד והרוב בקידושין לפי דעתו. ונהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות. ועובר עליה והקל מיראתם ביטל עשה זה אלא אם כן מדעת האב ובמחילתו, שהאב שמחל על כבודו כבודו מחול. [ספר החינוך מצוה ר"ב].

וכבוד הוא לו שיביישהו אביו או אמו בפני אנשים גדולי' ולא ידבר שום דבר. [רבינו ירוחם ג"א ח"ד].

תני ר' אבימי בריה דר' אבהו יש מאכיל לאביו אפיסיוני וטורדו מן העולם ויש מטיחנו בריחים ומביאו לחיי העולם הבא. [פסקי הרי"ד].

יש מאכיל את אביו פזיוני שהם מיני עופות חשובים, וטורדו מן העולם, שאינו מראה לו פנים יפות אלא מקנטרו בדברים, ויש שמטחינו לאביו בריחיים ומביאו לחיי העולם הבא, שמדבר על לבו דברים טובים דברים נוחמים ומראה לו שאי אפשר לפרנסו בענין אחר, או שהוא נותן לו העבודה הזאת והלך תחתיו לעבודה קשה מזאת. [פסקי ריא"ז].

פסיוני. שאל ויבא (שיליו) [שליח] (תהלים ק"ה מ') (ו) מתרגמין פסיוני. [שיטה לא נודע למי].

והכל לפי הענין שאם מאכילו בטוב דרך בזיון אין זה כבוד ואם מטריחו דרך כבוד כגון שמבקשין מבית המלך ללכת אל מקום רע וטורח גדול יכול לומר לאביו אני אלך ותעשה אתה מלאכה בכאן במקומי כדי שלא תטרח כ"כ ועושה מצוה ומקיים בזה כבוד אב מאח' שכוונתו לשם שמי'. [רבינו ירוחם ג"א ח"ד].

ל"א ע"ב. מסתייע מילתא. בעודו גחין וכו'. במדרש יש שאסף אמר שירה על שם שטבעו בארץ שעריה, משל לשפחה שהלכה לשאוב מים וכדה נפל לבאר והיתה בוכה, ואח"כ נפל כד של זהב ושל מלך, התחילה הראשונה לשורר ואמרה מי שמוציא כד של זהב יוציא נמי כד של חרס. כך בני קרח כשהיו בלועים, כשראו שטבעו בארץ שעריה אמרו שירה, ואמרו מי שיוציא השערים יוציא גם אותנו, ולכך אמר אסף מזמור וכו'. עכ"ל. [תוספות רבינו שמואל ב"ר יצחק].

ודרש אבימי מזמור לאסף. איכא דאמרי משום דאמרין בירושלמי (מובא בתוס' כאן) מזמור לאסף בכיה לאסף מבעי ליה, אלא כשראה אסף שהיתה ירושלים לעיים וטבעו בארץ שעריה, שמח אסף ואמר מי שיעלה דלתות ירושלים הנטבעות הוא יעלה קרח אבי אביו, להכי אסתייעא מלתא ודרש מזמור שזכר בו אסף אבי אביו. [שיטה לא נודע למי].

איסתעיא מילתא [משום כבוד אביו], ודרש אבימי מזמור לאסף [תהלים ע"ט]. שמדבר על חורבן הבית. ובזה המזמור מדבר בכבוד אביו, כי אסף אמר על קרח אבי אביו. דמקשי' בירושלמי מזמור לאסף קינה לאסף מיבעי ליה, אלא כשראה